

KADERCİ JACQUES İLE EFENDİSİ'NDE DIDEROT'NUN GÖZÜNDEN KADINLAR VE AŞK ALGISI

Damla Şikel* - Jale Erat**

I. Giriş

Filozof kavramı on sekizinci yüzyılda gerek dönemin getirisi olan toplumsal dönüşümlerle yenilenecek, gerekse antik çağdaki kaynaklarıyla bütünleşerek Aydınlanma Çağı'na özgü bir anlam kazanmıştır. Bu bağlamda aydınlanma çağının filozofu yalnızca metafizik düşünceden uzaklaşarak toplumsal ve siyasi sorunlara eğilmekle kalmaz, aynı zamanda insanın düşünsel ve duygusal yapısını incelemeye yönelirler. Düşüncelerini ifade etmek için yalnızca felsefi metinlere değil, roman tiyatrosu, mektup ya da diyalog gibi edebi türlere de başvuran on sekizinci yüzyıl filozofları, böylelikle yeni edebi ifade biçimlerinin oluşmasına da olanak sağlamışlardır. Bir yandan toplumsal düzende çarpıklıkları, adaletsizlikleri cesaretle eleştiren, diğer yandan da insanın özniteliklerini, tutkularını ve aklının sınırlarını araştırmayı temel bir entelektüel uğraş olarak gören Diderot da, şüphesiz döneminin düşünce yapısını ve felsefi yönelimlerini eserlerinde en açık biçimde yansıtan filozoflardan biridir. Bu çerçevede, *Kaderci Jacques ve Efendisi* adlı diyalog romanı hem biçim hem de içerik açısından Diderot'nun düşünce evrenini temsil eden temel eserlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu araştırmada Diderot'nun

*Dr., Hacettepe Üniversitesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü.

**Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü.

temel edebi yapıtlarından biri olan *Kaderci Jacques ve Efendisi*'nin kadınları ve aşk teması üzerinden fatalizm kavramına nasıl yaklaştığı ele alınmaya çalışılacaktır.

II. *Kaderci Jacques ve Efendisi*'nde Biçim ve Kurgu

İlk olarak Grimm'in *Correspondance littéraire* adlı dergisinde tefrika edilerek birkaç ayrıcalıklı okurla buluşmuş ve 1778–1780 yılları arasında Schiller tarafından Almancaya çevrilerek 1792'de basılmış olan *Kaderci Jacques ve Efendisi*'nin Fransızca olarak ilk basım 1796'da yapılır. Başka bir deyişle, eserin okurların tümünün ulaşabileceği hale gelmesi, yazarın ölümünden on iki yıl sonra gerçekleşmiştir.* (Erlat, 2012:140)

Eserin diyalog biçiminde yazılmış olmasının getirisi olarak farklı konu ve alanlara yapılan hızlı geçişlerin yanı sıra, gerek Jacques'ın gerekse diğer yan karakterlerin anlattıkları öyküler de kurgu içinde kurgu yaratmaya olanak tanıyan çok sesli bir yapıya işaret etmektedir. Bu açıdan bakıldığında, roman boyunca anlatılan hikâyelerin arasında tutarlı bir bağ bulunmadığı, dolayısıyla Diderot'nun eklektik bir kurguya yöneldiği izleniminin uyanması da kaçınılmazdır. Ne de olsa, André Billy'nin de belirttiği gibi *Kaderci Jacques ve Efendisi* “*Diderot'nun bütün romanları içinde onun mizacını, düşünüşünün meziyetlerini olduğu kadar kusurlarını da en iyi aksettirendir: düzensiz, gelişigüzel cümleler; okumayı güçleştiren konu dışına çıkmalar; fakat buna karşılık, ateşli bir hayal kuvveti, çok canlı, çok gerçek bir dramatik diyalog ustalığı. Bütün eser gözümüzün önünden nefis tablolar halinde akıp gitmektedir.*”** (Diderot ve Billy, *Kaderci Jacques ve Efendisi*: 1949, VI)

Aşk temasının eserdeki önemine odaklanmadan önce, Billy'nin dile getirmiş olduğu birbiri ardına akan tabloları oluşturduğu kurguyu ele alalım: Burada anlatılan öykü, kimi zaman atla, kimi zaman yürüyerek yapılan bir yolculuğun öyküsüdür. Yolculuk sırasında şimdiki zaman geçmişle iç içe geçer: Kahramanlar kendi hikâyelerini yaşarken, anlarına döner ve özellikle başlarından geçen aşk hikâyelerini uzun uzadıya çözümlerler. İlk bakışta, Jacques ve Efendisi ile Cervantes'in ünlü romanındaki kişileri, Don Quichotte ve Sancho Panza arasında bir bağlantı kurulabilir gibi olsa da çok geçmeden bambaşka bir görüntüde ve nitelikteki kişiler oldukları ortaya çıkar. Bu kitaptaki iki yolcunun izlediği, somut bir yol olmaktan çok soyut, simgesel bir yol gibidir. Zira bu yolculuğun nedeni ve hedefi biz okurlar için bir bilinmeyendir. Jacques'ın sürekli anlattığı aşk hikâyeleri iki yolcunun yolda yaşadıkları olaylar, ya da rastladıkları kişiler nedeniyle, sürekli kesintiye uğrar ve asla bir sonuca bağlanmaz. Dahası, yolculukları sırasında Jacques ve Efendisi bir aşk serüveni yaşamazlar. Önlerine fırsatlar çıkmıştır ancak Efendi, tembelliğinden ve can sıkıntısından, uşağının eskiden yaşadıklarını

*Bkz. Erlat, Jale; *Esquisse d'une histoire de la littérature française des origines au XVIIIe siècle*, BilgeSu, Ankara 2012. s. 140.

**Diderot, *Kaderci Jacques ve Efendisi*, MEB, Ankara, 1949, s.VI

anlattırıp zaman geçirmeyi yeğler. Böylelikle yolculuk, anıların anlatılması için bir bahaneye dönüşür ve hatta yol boyunca geçirdikleri kazaların, haydutlar tarafından soyulmalarının, yol üstünde hastalanmalarının, başka bir deyişle macera romanlarının alışılmış hareketliliğini yaşamalarının önemi kurgu açısından ikinci plana düşer. Ne de olsa eserde Jacques ve Efendisi yakın geleceğe değil uzak geçmişe doğru yol alırlar ve sürekli bir akış ve değişim içinde bulunan “şimdi”den çok, durağan ve değişmez “geçmiş”te var olurlar.

Statik tablolar üzerine kurulu olan bu kurgusal yapıya diğer karakterler de dâhil olurlar. Kadınlar ve erkeklerin çok kalabalık olduğu ve pek çok aşk öyküsünün yer aldığı bu romanda, olmayanlar çocuklar ve yaşlılardır. Gariptir, her kesimden insana romanında yer vermiş olan Diderot, bu iki kategoriye dışlamıştır. Roman kişileri yetişkinlerden oluşur, çok etkin ve dinamiktirler. Çocuklar hemen hemen hiç yoktur ama bir günahın sonucu olarak görülmeleri romanda yer alır: Premonval Mlle Pigeon’u hamile bırakır; çocuk yasaklanmış aşk meyvesi gibidir ve gayri meşruluğu onun önünde zorlu yaşanacak bir geleceği belirler. Jacques ve Denise’in öykülerinde anahtar rol yaşlı bir annenin elinde de olsa, çocukların çok sayıda olduğunu söylemek mümkün değildir. Roman âşık olma arzusuyla dopdolu erkeklerden ve kadınlardan oluşur. Başka bir deyişle, âşık olma yaşına gelmiş genç kızlardan başlayarak, sevme ve sevilme yetilerini hiç yitirmemiş orta yaşlı, olgun, erkek ve kadınlar aşk oyununu oynarlar. Oyunu yönlendiren ise kadınlardır.* (Geffriaud Rosso, 1981: 3-6)

III. *Kaderci Jacques ve Efendisi’nde Kadınlar*

Suzanne, Marguerite, Justine, Mme d’Aison ve Madame de La Pommeraye gibi kadın karakterlerin var oldukları aşk öyküleri de, metnin kurgusuna uygun olarak, statik bir durumu anlatır, değişime uğramaz, evrim geçirmezler. Başka bir deyişle, yaşadıkları deneyimlerle psikolojik dönüşümler geçiren bir Manon Lescaut ya da Julie d’Etanges yoktur karşımızda. Buna karşın bütün aşk hikâyeleri gücünü kadın aşkıdan alan bir dinamizmle oluşturulmuştur. ** (Geffriaud Rosso, 1981: 3-6)

Eserde aşk algısını oluşturan ya da biçimlendiren temel karakterler olan kadınların toplumsal konumları da sürekli değişkenlik gösterir: Soylulardan işçilere kadar büyük bir çeşitlilik vardır bu alanda. Başka bir deyişle, XVIII. yüzyılın aynası gibidirler... Soylu olanların başında, elbette Mme de la Pommeraye gelir ama başkalarından da söz edilir: örneğin, Marquise de Belloy. Bu soylu kadın hafifmeşrep biridir ve bir yabancıyla İngiltere’ye kaçmıştır. Jacques ve Efendisi’nin konakladıkları Grand-Cerf hanında, bize

*Yukarıda verilen kimi yorumlar için: Jeannette Geffriaud Rosso; *Jacques le fataliste*: *Lamour et son image*, Nizet, Paris, 1981, ss: 3-6

** Jeannette Geffriaud Rosso; *Jacques le fataliste*: *Lamour et son image*, Nizet, Paris, 1981, ss: 3-6

Fransız edebiyatı tarihindeki en ilginç intikam öyküsünü anlatan hancı kadının kökeni de asildir ancak zalim bir kader onu hancı kadın yapmıştır. Desglandes'ların komşusu dula da unutmayalım. Bu kadınların ortak noktaları sevdikleri erkeklere kendilerini tamamen özgürce verebilmiş olmalarıdır çünkü dul kalmışlardır.* (Verdon, 1999: 48-54) Dullar XVIII. yüzyılda, baba ve koca kontrolünden, baskısından tamamen kurtulmuş olan kadınlardır. Diderot'ya göre dullar duygularını gizlemeden yaşayan, bedensel zevklerden kendilerini hiç mahrum etmeyen, yeteneklerini kullanabilen, gelişebilen hatta sevgililerini parasal güçleriyle destekleyip, yaşatabilen olağanüstü özgür bireylerdir. Kentsoylu kadınlara gelince; zengin, refah içinde yaşayanlardan küçük esnaf olanlara kadar, aşta çoğu kuşkulu bir yere sahiptir. Yetenekli bir ressamın kızı olan Mademoiselle Pigeon, kültüre, bilgiye âşıktır. Matematiğe meraklıdır, bu yolla mantığını kullanmayı, sağduyulu olmayı öğrenir ancak bilimlere meraklı olmak, çoğu kez bir genç kıza mutluluk getirmez; istenmeyen bir biçimde anne olurlar ve bu durumun yarattığı sıkıntılardan yakınırlar.

Burjuva kesimine anne/kız d'Aisnon'ları da dâhil etmek doğru olacaktır. Mme de La Pommeraye'ın öyküsünde anahtar rolü oynayan bu iki kadın, önceleri seçkin bir taşra ailesine mensup olmalarına karşın, ailelerine karşı açılan davaların sonucunda tüm gelirlerini kaybedip bir batakhane işletmeye, bu yolla yaşamlarını sürdürmeye mecbur kalırlar. Batakhaneler o dönemde, servetlerini yitirmiş kadınlar için hayatlarını kazanma yollarından biriydi zira devlet bu duruma düşmüş olanlar için fahişelikten başka bir olanak, bir yaşam şansı tanımıyordu. Aslında bu işi yapmak zorunda olanlar, zamanında dans etmeyi, şarkı söylemeyi öğrenmiş olan kültürlü kadınlardı ancak fahişeliğe yabancıydılar. Diderot bu romanında, genç, utangaç ve şefkatli Mademoiselle d'Aisnon aracılığıyla, aynı dönemin önde gelen oyun yazarlarından Marivaux'nun da eserlerinde sıklıkla değindiği bir konuya odaklanmış ve hayatta kalmak, hatta daha fazlasını düşleyip, refah içinde yaşamak için kızlarını satan annelere gönderme yapmıştır. Toplumsal sınıfları oluşturan basamaklardan biraz daha aşağı inerse, Agathe gibi işsiz güçsüz olanlara rastlarız. Bir kaza olur da Agathe gibi bir genç kadın hamile kalırsa, yapması gereken yegâne şey, kendisiyle evlenmeye razı birini bulmaktır zira evlilik dışı hamile kalanlar için yasaların biçtiği ceza, ölümdür. Dolayısıyla bu durumdaki bir kadın cüzdanı şişkin birini bulup evlenmeyi hedefler, tıpkı Agathe'ın Jacques'ın efendisi için, bir sürü

* Dullar Orta Çağ'dan beri toplumda özel bir yere sahiptirler. Eşlerini kaybetmenin onlara verdiği güçlüklerin yanında (o çağda ya baba evine döner ya da çocuklarıyla bir manastıra kapanırlardı), tekrar evlenmelerine sıcak bakılmasa da Kilise buna karşı çıkmaz, toplumda kabul görürlerdi; ayrıca tüm vergilerden de muaf tutulurlardı. Bkz. Jean Verdon; *La femme au Moyen Age*, Editions Jean-Paul Gisserot, 1999, ss: 48-54. 1778'de yapılan bir araştırmaya göre, sayıları erkek dullardan fazla olan kadın dullar -toplumun %5'ini erkek, %8,8'ini kadın dullar oluşturuyordu-, bu olumsuz toplumsal konumlarında, erkeklerden daha fazla Devlet tarafından korunuyorlar ve eşlerinden doğan miras haklarından yararlanabiliyorlardı. Bkz. Brigitte Maillard, "Les veuves dans la société rurale au XVIIIe siècle", *Annales de Bretagne et des pays de l'Ouest*, www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/abpo_0399-0826_1999_num_106_1_4023

yalan dolanla kurguladığı senaryo gibi. Agathe kendine baktırmak için yapar bunu, bir bakıma, bu da onun “mesleği”dir. Hizmetçilere gelince, onların durumları gerçekten zordur: Hanın hizmetçisi Nanon, Desglands’inki Denise, patronlarına gözü kapalı itaat etmek, kaprislerine boyun eğmek zorundadırlar. Onlar için bir aşk yaşamak hayaldir, tersine acıyı ve sefaleti yaşarlar. Ancak, cinselliğe, aşka ilgi duyan bazı hizmetçiler de yok değildir; M. Le Brun’un hizmetçisi ile olan ilişkisi buna örnektir. Köylü kadınların dünyasında ise, çalışmak her şeyin, tabii aşkın ve zevkin de üstünde yer alır. Burada da çalışan kadın sıkı sıkıya kocasına bağlıdır ve onun yardımcısıdır. Çok genç ve bekâr olanlara Diderot, her iki cinse cömertçe tanıdığı cinsel özgürlüğü atfetmiştir ancak bu genç kadınlar da ağır iş yükünün altında ezilirler. Mütevazı konumdaki kadın için cinsel zevkler ve aşk, yerini çalışmaya bırakmış; toplumsal sınıfın en üst katında kadınların aşka verdiği zaman ve değer birbirine ne kadar yakınsa, katlardan aşağı doğru inildiğinde, bu ikisi arasındaki mesafenin o kadar büyüdüğü, değer ve zamanın çalışmaya verildiği gözlemlenir. Toplumsal merdivenin en üst kısmında ahlaki çürümenin arttığı (Marquis des Arcis’nin sevgilisi Mme de La Pomeraye’in sırtından geçinmesi buna örnektir), merdivenden aşağıya inildiğinde kadınların dürüst ve çalışkan olduğu (Grand-Cerf ‘deki hancı kadının tüm zamanını ve hünerini güzel pastalar yapmaya adanmış, eşinin ise fazlaca ona sırtını dayadığı ve iş yapmadığı) görülür. Kadınlar çalışkan, erkekler ise yan gelip yatıcı, hazırcılardır Diderot’nun romanında. Kadınların bir kısmı aşk ve cinsellik için yaşarlar ancak erkekler de dürüstlükten uzak fırsatçılardır.

IV. Hikâye İçinde Hikâye: Aşk ve İntikam

Kaderci Jacques ve Efendisi’nin kurgusuna ve karakterlerini kısaca ele almak bile karakterlerin bir araya getirilişinde ve öykülerin seçimindeki gizli bağı açığa çıkarır. Fakat söz konusu öyküler arasından bir tanesi özellikle dikkat çekicidir. Daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi, *Kaderci Jacques ve Efendisi* sadece diyalog biçiminde yazılmış olması nedeniyle değil, Diderot’nun alışılmadık ifade tarzlarını aşma çabasının bir ürünü olması açısından çoğul

Madame de la Pommeraye’nin hikayesi, Pere Hudson’nunki gibi, eserde biçimsel olarak roman kurgusuna uygun düşen yegane bölümlerden biridir.

Öyle ki Hancı Kadının anlattığı bu öykü, çoğunlukla parçası olduğu eserin önüne geçmiş, hatta Bresson kitabın yalnızca bu bölümünü Les femmes de Bois de Boulogne adı ile sinemaya uyarlamıştır*.(Erlat, 2012: 141) Bu bölümün bu denli önem taşıması yalnızca kusursuz bir intikam planını yansıtmaya açısından değil, aynı zamanda *Kaderci Jacques ve Efendisi*’nde Diderot’un aşk algısını en belirgin biçimde ortaya koyan hikâye olmasından kaynaklanır. Hikayeyi kısaca hatırlayacak olursak:

Hancı kadının Jacques ve Efendisi’ne anlattığı hikâye Madame de la Pommeraye ve Marquis des Arcis’in ilişkisini bütün ayrıntılarıyla gözler önüne serer. İlk evliliğinden

* Bkz. Erlat, Jale; *Esquisse d’une histoire de la littérature française des origines au XVIIIe siècle*, BilgeSu, Ankara 2012. s. 141.

sonra aştan ve erkeklerden uzak durma kararı almış, erdemli bir dul olan Madame de la Pomeraye, eski eşinin dostlarından biri olan Marquis des Arcis'in kendisine yönelik ısrarlı aşk ilanlarına uzun süre karşı koymuş fakat sonunda, dürüst ve asil biri olduğuna kanaat getirdiği bu beyefendinin beraberlik teklifini kabul etmiştir. Marquies des Arcis ile olan birlikteliği boyunca, onun isteklerine uygun bir yaşam sürmek için yemekli davetler ve arkadaş toplantıları düzenleyen ve elinden geldiğince bu yeni hayata uyum sağlayan Madame de la Pommeraye, çok değil, bir iki yıl sonra Marquis'nin eskisi kadar tutkulu ve sevgi dolu olmadığını farkına varacaktır. Marquis'nin kendisine duyduğu aşkın son bulduğu endişesine kapılmaktan kendini alamayan Madame de la Pommeraye, sonunda sevgilisine şüphelerini sanki kendi hisleriymiş gibi anlatmaya karar verir ve Marquis'ye onu artık sevmediğini söyler. Duydukları karşısında müthiş bir rahatlama hisseden Marquis ise Madame de la Pommeraye'a hislerinin karşılıklı olduğunu, kendisinin de artık onu eskisi gibi sevmediğini ve bu ilişkiden sıkıldığını söyler. Marquis'in bu dürüstlüğü Madame de la Pommeraye'ı yıkmıştır. Yine de duygularını saklamayı seçer ve Marquis ile dost kalmak istediğini bildirir. Bu dostluk, Madame de la Pommeraye'ın intikamı için vazgeçilmez derecede önemlidir.

Madame de la Pommeraye hayal kırıklığının acısını çıkarmak için şeytanın aklına gelmeyecek bir plan yapmıştır. Geçmişte tanıdığı zengin bir anne-kızın servetlerini kaybetmelerinin ardından, düşkün bir yaşam sürmeye başladıklarını ve geçimlerini sağlamak için fahişelik yaptıklarından haberdar olan Madame de la Pommeraye vakit kaybetmeden bu aileyle bir görüşme ayarlar. Madame de la Pommeraye'in planına uygun davranmaları karşılığında kendilerine yüklü miktarda bir ödeme yapacağını öğrenen anne kız, intikam arzusuyla yanıp tutuşan bu kadına kendilerini teslim etmekte tereddüt etmezler. Böylelikle, Madame de la Pommeraye tarafından sakın bir muhitte yer alan bir apartman dairesine yerleştirilen anne kız, dini bütün ve toplumdan uzak bir yaşam süren bir aile rolüne bürünür. Bu sırada Marquis ile olan arkadaşlığını sürdürmekte olan Madame de la Pommeraye de onun güvenini iyiden iyiye kazanmış hatta kendisine içten bir sevgiyle, dostça bağlı olan bu beyefendiye gönül ilişkileri konusunda yol gösterir olmuştur. Çok geçmeden planını uygulamaya koyan Madame de la Pommeraye, Marquis'i bu anne kızla tanıştırır. İlk karşılaşmalarından sonra durmaksızın kadının genç kızı Mademoiselle d'Aison'u Marquis'nin gözünde bir tanrıça seviyesine çıkaracak iltifatlar eşliğinde dilinden düşürmeyen Madame de la Pommeraye sonunda eski sevgilisini bu genç kıza âşık etmeyi başarır. Öte yandan, Marquis'e Mademaiselle d'Aison'a sahip olabilmek için evlenmeleri gerektiği gerçeğini de sıklıkla hatırlatan Madame de la Pommeraye, sonunda bu ikisini evlendirmeyi de başarır. Evlendiği gecenin sabahında Madame de la Pommeraye'nin kendisini acilen görmek istediği haberini alan Marquis, yanına koştuğu sadık dostunu acılı bir halde bulur. Madame de la Pommeraye, Mademoiselle d'Aison'un hem kendisini hem de Marquis'i kandıran bir fahişe olduğunu anlatır. İşte intikam alınmıştır. Evlilik müessesinin sınırlarını aşamayan Marquis yeni eşini de alarak Paris dışında, toplumdan uzakta bir münzevi hayatı yaşamak zorunda

kalır. Madame de la Pommeraye ise intikamın tatlı zevkine ulaşarak sonunda huzur bulmuştur.

Diderot'ya göre Madame de la Pommeraye'nin öyküsü başka bir deyişle intikamı şeytani ve kötü niyetli bir kadından çok, utanmış, kendini aşağılanmış hisseden ve bu nedenle acı çeken bir insanın öyküsüdür. Ancak bu bağlamda genç, masum, deneyimsiz bir kadının yaşamıyla oynamaktan, onu mağdur duruma düşürmekten hiç kaçınmaz. Diderot aşk ve kadınlar söz konusu olduğunda ait oldukları toplumsal sınıfı öne çıkarmadan kadınlara önyargısız yaklaşır. Onları eleştirmez, yargılamaz. Madame de la Pommeraye'nin mükemmel intikam planını bizlere sunarken bir yandan da kadınları birer deha olarak gördüğünü vurgulamadan geçmemiştir.

Madame de la Pommeraye'nin hikayesi başta olmak üzere, intikam ve aşk öykülerinin art arda eklendiği eserin özünü oluşturan dünya görüşü göz önüne alındığında, bu birbirinden bağımsız tabloların bir araya getirilişindeki rastlantısallığın ya da keyfiliğin aslında son derece tutarlı bir bakış açısının getirisi olduğunu görmek mümkündür. Zira *Kaderci Jacques ve Efendisi*'deki "bütün vakaların gizli bağı, baştan sona kadar bütün hikâyelerin kimi başında, kimi ortasında ve kimi sonunda meydana çıkan "Alinyazısı" motifidir."* Burada sözü geçen alın yazısı, başka bir deyişle kadercilik (fatalizm) kavramı metafizik temellendirmelere dayanan bir varoluş algısından ziyade, insanın içinde bulunduğu biyolojik ve sosyal koşulların doğrudan bir sonucu olarak algılamak hem Diderot'nun felsefesine hem de Aydınlanma Çağı'nın düşünsel yapısına uygun düşecektir.

Aşk ve Kadınlar Üzerine

Eserde, kaderci düşüneyi vurgulamak için temel bir araç olarak kullanılan aşkı somutlaştıran bu birbirinden farklı öykülerin özündeki bütünlüğü açıklayabilmek için son olarak roman boyunca tutku, masumiyet, erdem, cinsellik ya da intikam gibi farklı yüzlerle karşımıza çıkan bu kavramının, temelde Diderot için nasıl bir anlam taşıdığı üzerinde düşünmeliyiz. Bu bağlamda Diderot'nun 1772 yılında kaleme almış olduğu ve aşk ve sevgi konusundaki görüşlerini bütünlüklü olarak yansıtan *Sur les femmes – Kadınlar üzerine* adlı denemesindeki düşüncelerinin *Kaderci Jacques ve Efendisi* üzerindeki etkisini inceleyelim.

Kadınlar Üzerine'de sevgi kavramını açıklayan Diderot'ya göre, "sevmek" "kendini tutkularına bırakmaktan, arzu etmekten, sahip olmaktan, duyuların geçici olarak tatmin edilmesinden başka bir şey değildir".** (Diderot, 1969: 957) *Kaderci Jacques ve Efendisi* 'nde yer alan bütün erkek kahramanlar bu durumu yaşarlar: Jacques

*Diderot, *Kaderci Jacques ve Efendisi*, MEB, Ankara, 1949, s.VI

** Diderot; *Œuvres*, Texte établi par André Billy, Bibl. de la Pleiade, Paris, Gallimard, 1951 s. 957.

Denise’i Marki önce Mme de la Pommeraye’ı sonra da Mlle d’Aison’u, Père Hudson da Agathe’ı tutkuyla sever. Oysa kadında “tutku”ya, “güven”, “saygı” ve şefkat” eşlik eder. Erkeklerde tutku arzusuyla eşleşmiştir ve duygusal bir ilişkide “dürüstlük” kavramının yeri yoktur. Erkek bir kadının kollarında olduğunda mutludur. Jacques, Justine’in kollarında iyi zaman geçirdiği için mutludur, Père Hudson Agathe’ın kollarında, kendini göklerde hisseder. *

“Dürüstlük” kavramı üzerinde biraz daha duralım: Romanda bu, en önemli anahtar sözcüklerden biridir. Diderot’ya göre, kadınlar için, bu kavram, cinsel ilişkide, erdem, ciddiyet, içtenlik ifade ederken, erkek için şerefle bağlantılıdır. Şerefli bir adam, sözünün arkasında duran, güvenilir biridir; yani, ona gönül işleri dışında, tüm girişimlerde, işlerde güvenilebilir. Başka bir deyişle, aşkta, özgürce yol alır, içgüdülerinin peşinden gider ve tutkularına itaat eder. Oysa kadında “şeref” kavramı sıkı sıkıya cinselliğe bağlıdır; evli kadınlarda sadakat, genç kızlarda ise bekâret demektir. (Diderot, 1969 : 958) Erkekler için sadakatin fazla önemi yoktur ancak kadınlardan daha fazla bunalım yaşarlar çünkü çoğu kez “aldatıldıklarına” inanırlar. Erkek kadını güzel hediyelerle baştan çıkarmak ister ve kadın onu reddederse, erkek “aldatıldığını” düşünür ve ona “alçak, “arsız” “kudurmuş” hatta “köpek” gibi aşağılayıcı sözcükler yöneltir. Romanda, Mme de la Pommeraye, Agathe, Denise ve hizmetçiler bu aşağılayıcı sözcüklere sıkça maruz kalırlar. Yani, erkeğin hedefi kadından alabileceği zevkin en fazlasını almak ve aşk oyununda hiçbir sorumluluk taşımamaktır; bunu yaparken aynı “sorumluluğu” kadından da beklerler yani erdem onlar için önemli değildir. Bu bağlamda Mme de la Pommeraye ya da Mlle d’Aison yalnızlığa ve acı çekmeye mahkûmdurlar zira erkekler kendilerine benzeyen şen şakrak dul Agathe’ı daha çok severler. ** (Erlat, 1989: 99-112)

V. Sonuç:

Bu bağlamda, *Kadercı Jacques ve Efendisi*’ndeki farklı aşk algılarının özünde Diderot’ın aşk konusundaki görüşlerinin birer temsili olarak okumak olmakla beraber eserdeki aşk temasını yalnızca bu yönüyle açıklamak yeterli değildir. Eserde aşk teması aynı zamanda Diderot’ın kadercilik kavramına getirdiği yenilikçi yaklaşımları desteklemek için bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Eserde yer alan hemen hemen bütün hikâyeler ve felsefi akıl yürütmeler, eserin temel kurgusunu belirleyen aşk temasıyla ilintilidir. Böylelikle her defasında farklı bir açıdan ele alınan aşk kavramı, *Kadercı Jacques ve Efendisi*’nde yalnızca temel kurguyu etkileyen bir merak unsuru olmaktan çıkar ve başat bir tema haline gelir. Buna göre romanda özellikle kadınların ait oldukları toplumsal sınıfların ve psikolojik yapılarının özellikle belirgin kılınması, kadercilik kavramını neden sonuç ilişkileri çerçevesinde ele almaya olanak tanımaktadır.

*Diderot, *Jacques le fataliste et son maître*, Paris, Droz, 1976, ss. 296, 313.

**Bkz. Jale Erlat; ‘Jacques le fataliste’ au féminin”, *H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1-2, 1989, ss. 99-112.

Diderot, bu çerçevede aşk hikayelerini izleyen kaçınılmaz sonların gerekçelerini yalnızca erkeklerin ve kadınların özgü biyolojik özellikler üzerinden değil, her iki cinsin toplumsal determinizm sonucu edindikleri belirli davranış kalıplarıyla açıklamıştır.

KAYNAKÇA

Diderot (1976), *Jacques le fataliste et son maître*, Droz, Paris.

Diderot (1969), *Oeuvres*, Texte établi par André Billy, Bibl. de la Pleiade, Gallimard, Paris.

Erlat, Jale; (2012) *Esquisse d'une histoire de la littérature française des origines au XVIIIe siècle*, BilgeSu, Ankara

Erlat, Jale (1989); 'Jacques le fataliste' au féminin", *H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1-2, , ss. 99-112, Ankara.

Rosso, Jeannette Geffriaud (1981); "*Jacques le fataliste*": *L'amour et son image*, Nizet, Paris.

Verdon , Jean; (1998). *La femme au moyen Age*, Editions Jean-Paul Gisserot, Paris.

Özet

KADERCİ JACQUES İLE EFENDİSİNDE DİDEROT'NUN GÖZÜNDEN KADINLAR VE AŞK ALGISI

Kadercî Jacques ve Efendisi adlı diyalog romanı hem biçim hem de içerik açısından Diderot'nun düşünce evrenini temsil eden temel eserlerden biri olarak karşımıza çıkar. İlk Grimm'in *Correspondance littéraire* adlı dergisinde tefrika edilerek birkaç ayrıcalıklı okurla bulunmuş ve 1778–1780 yılları arasında Schiller tarafından Almancaya çevrilerek 1792'de basılmış olan *Kadercî Jacques ve Efendisi'nin* Fransızca olarak ilk basım 1796'da yapılır. Eserin diyalog biçiminde yazılmış olmasının getirisi olarak farklı konu ve alanlara yapılan hızlı geçişlerin yanı sıra, gerek Jacques'ın gerekse diğer yan karakterlerin anlattıkları öyküler de kurgu içinde kurgu yaratmaya olanak tanıyan çok sesli bir yapıya işaret etmektedir. Bu açıdan bakıldığında, roman boyunca anlatılan hikâyelerin arasında tutarlı bir bağ bulunmamasının Diderot'nun eklektik bir kurguya yöneldiği izlenimini uyandırması da kaçınılmazdır. Öte yandan, eserin özünü oluşturan dünya görüşü göz önüne alındığında, bu birbirinden bağımsız tabloların bir araya getirilişindeki tesadüfiliğin ya da keyfiliğin aslında son derece tutarlı bir bakış açısının getirisi olduğunu görmek mümkündür. Burada sözü geçen alın yazısı, başka bir deyişle kadercilik (fatalizm) kavramı metafizik temellendirmelere dayanan bir varoluş algısından ziyade, insanın içinde bulunduğu biyolojik ve sosyal koşulların doğrudan bir sonucu olarak algılamak hem Diderot'nun felsefesine hem de Aydınlanma Çağı'nın düşünsel yapısına uygun düşecektir. Bu noktada, eserde "kadercilik" düşüncesinin gizli bağıyla birbirleriyle ilişkilenen farklı olay ve anlatılar arasında başka bir ortak noktanın daha var olduğunu belirtmek gerekir: Aşk teması, alın yazısını motifini en çok öne çıkaran kavramların

başında gelmektedir.

Anahtar Sözcükler: Diderot, Kaderci Jacques ile Efendisi, Kurgu, Tema, Aşk algısı.

Abstract

THE PERCEPTION OF LOVE IN *JACQUES THE FATALIST AND HIS MASTER* BY DIDEROT

The dialogue novel *Jacques the Fatalist and his Master* appear as one of his major works Diderot's represents the ideas of Diderot. The novel was first published by Grimm 's *Correspondance Litteraire* a serialized literary work between the years 1778-1780; then German edition of the book (translated by Schiller) appeared in 1792. It was not until 1796 that *Jacques the Fatalist and his Master* was published in its home country. The novel seems to be created upon a polyphonic structure: while constant storytelling's of the characters of the novel lead to create a fiction within the fiction, the dialogue form makes the expression rather convenient for the rapid transitions between different topics and areas. Through its sophisticated structure and the lack of a consistency of the storytelling, *Jacques the Fatalist and his Master* seems to appear as an eclectic fiction. Nevertheless, if the reader takes into consideration the worldview of the writer that constitutes the essence of this literary work, the so-called randomness or arbitrariness of the fiction becomes highly consistent with the final thematic statement of Diderot. In other words, the concept of fatalism that describes the novel is perceived as the direct result of the biological and social conditions that influences the existence of the individual, rather than a metaphysical notion. The concept of "fatalism" relate the different events and narratives and becomes the secret bond between the eclectic stories. At this point the "love" motif seems to stand at the heart of the notion of fatalism and as a structural and thematic element of the novel.

Keywords: Diderot, Jacques the Fatalist and his Master, fiction, theme, the perception of love.